

Вінницький державний педагогічний університет
імені Михайла Коцюбинського

історичний факультет

кафедра всесвітньої історії

ПОЛІТИКА ЄС ЩОДО УКРАЇНИ НАПРИКІНЦІ XX СТОЛІТТЯ

*Навчально-методичний посібник
для аспірантів та студентів
історичного факультету*

Вінниця – 2022

Політика ЄС щодо України наприкінці ХХ століття.
Навчально-методичний посібник для аспірантів та студентів
історичного факультету. Вінниця, 2022. 36 с.

Укладачі:

доцент кафедри всесвітньої історії, к. і. н. **О. А. Неприцький**;
магістр історії **В. В. Кельман**.

Рецензент:

Кравчук О.М. – к. і. н., доцент кафедри всесвітньої історії
Вінницького державного педагогічного університету імені
Михайла Коцюбинського.

Схвалено на засіданні кафедри всесвітньої історії
2 лютого 2022 р. (протокол № 5)

Вступ.

Відносини Європейського Союзу і України беруть свій початок з кінця 1980-х років, коли були підписані перші угоди між Союзом Радянських Соціалістичних Республік (до якого входила Українська Радянська Соціалістична Республіка) і Європейським Економічним Співтовариством (яке було попередником Європейського Союзу). Продовження взаємин відбулося після підписання Маастрихтського договору (про Європейський Союз) і отримання незалежності Україною.

Дослідження розробки та реалізації політики Європейського Союзу щодо України у період становлення сучасної незалежної української держави відкриває багато аспектів у розумінні перебігу таких важливих подій в нашій країні як Помаранчева революція, революція Гідності, окупація Криму та війна і захоплення Російською Федерацією частини Луганської та Донецької областей, підписання з Європейським Союзом Угоди про асоціацію та багато інших.

Ознайомлення з позицією європейських політиків і прийнятими ними рішеннями відносно України допомагає краще оцінити успіх чи поразки вітчизняних державних діячів зазначеного періоду. Адже, особливо складно дати оцінку їх діяльності в умовах політики багатовекторності, що проводила Україна, оскільки відсутні чіткі критерії досягнення зовнішньополітичних цілей нашої держави.

Оскільки Україна офіційно задекларувала своє прагнення до інтеграції в європейські та євроатлантичні структури і постійно корелювала свою політику із політикою ЄС щодо неї, то вивчення історії формування східної політики Європейського Союзу є необхідною умовою для кращого розуміння і зовнішньої політики України і внутрішньополітичних процесів, що відбувалися в нашій державі в останню декаду минулого століття.

Дана тема широко вивчалась українськими та зарубіжними істориками. Проте, вітчизняні вчені переважно показували відносини між Україною і Європейським Союзом через призму української зовнішньої та внутрішньої політики і висвітлювали з токи зору України. Тому, вивчаючи тему розробки, прийняття і реалізації зовнішньої політики Європейського Союзу щодо України ми зумисне відмовилися від праць українських дослідників і сконцентрувалися на дослідженнях авторів з країн-членів Європейського Союзу.

Питання інтеграції України до структур Європейського Союзу належить до істотних і важливих тем безпеки та стабільності в Європі, особливо в контексті геополітичних змін в розстановці сил на території всієї Євразії. Цій темі присвячена книга Павла Коста [34].

Сфері дослідження політики країн ЄС щодо України та результативності діяльності державної влади України у цьому напрямку була присвячена також праця Павла Тучинського, яка вийшла в двомовному варіанті – польському та англійському [41].

Заслуговує на увагу логічний і ретельний опис геополітичних енергетичних відносин між Європейським Союзом, Україною і Росією, поданий у праці Е.Кавецкої-Вижиковської [33]. Цей важливий елемент був важливим для кожної країни і був єдиною можливістю для Києва, яка реально впливала на можливість досягнути успіху в своїх прагненнях здобути членство в Європейському Союзі.

Джерельна база з даної теми охоплює широке коло документів. Оскільки питання вивчалось у вітчизняній історичній науці здебільшого як складова інших досліджень, то джерела не мають сталої класифікації. Це створює певні перепони для їх опрацювання, але й відкриває широке поле для нових пошуків.

Під час роботи з джерелами, автори, користувалися класифікацією, зробленою за критеріями цільового призначення та походженням:

- Договірна база - міжнародні договори між ЄС і Україною. Ключовим документом в сфері співпраці України з Євросоюзом була «Спільна Стратегія ЄС щодо України» 1999 року.

- Документи уряду, парламенту та президента України та інших країн.

- Публікації матеріалів інституцій та структурних підрозділів органів Європейського Союзу: засідань Комісії Іноземних Справ Європейського Парламенту та Представництва Європейського Парламенту в Україні, Європейської комісії.

- Промови, інтерв'ю та публікації політичних лідерів і державних діячів.

- Матеріали в європейських засобах масової інформації.

На основі цих праць та опублікованих документів підготовлено три частини даного навчально-методичного посібника, у яких висвітлюються перші контакти ЄЕС та України після розпаду СРСР, переговори ЄС з Україною в 1990-х роках, та політику Європейського Союзу щодо України напередодні розширення на Схід.

Частина 1.

Перші контакти ЄЕС та України після розпаду СРСР

Щоб прослідкувати генезис поточних відносин між ЄС та Україною, слід сягнути другої половини ХХ століття та питання регулювання торгівлі між Європейським Економічним Співтовариством та СРСР. Оскільки, до першої половини 1990-х років договірні відносини між ЄС та СРСР не виходили за межі торгівлі [44, с.45]. У початковий період функціонування торгових відносин вони регулювали двосторонні угоди між окремими країнами Співтовариства та СРСР. Оскільки СРСР не визнав ЄЕС як суб'єкта міжнародних відносин, і ЄЕС не було зацікавлене в регулюванні взаємних комерційних відносин за спільною торговою політикою, після закінчення дії підписаних угод у 1975 році, існував період бездоговірних відносин [33]. У торгових відносинах з СРСР та іншими країнами Ради Економічної Взаємодопомоги ЄЕС застосувало кількісні обмеження (так звані, залишкові обмеження), що було наслідком того, що соціалістичні країни належали до іншого політичного та військового блоку. Лише за кілька років до розпаду СРСР, 25 червня 1988 року, було підписано загальну декларацію між Радою Економічної Взаємодопомоги та Європейським Економічним Співтовариством, в якій обидві сторони висловили намір регулювати взаємні торговельні відносини на шляхом підписання відповідної договірної бази.

18 грудня 1989 року було укладено першу Угоду з питань торгівлі та торгово-економічного співробітництва між ЄЕС та СРСР [6]. (Затвердження Угоди в СРСР відбулося Постановою Ради Міністрів Союзу Радянських Соціалістичних Республік від 14 лютого 1990 року [3].) У цьому договорі сторони взяли на себе зобов'язання трактувати взаємний оборот промислових товарів відповідно до принципів режиму найбільшого сприяння у торгівлі. СРСР також зобов'язався недискримінаційно

тракувати товари ЄЕС при застосуванні кількісних обмежень та ліцензування. З іншого боку, європейські спільноти взяли зобов'язання поступово зменшити кількісні обмеження для імпорту з СРСР. Угода підписувалась на 10 років і мала на меті створення сприятливих умов для гармонійного розвитку торговельних відносин, а саме, митних тарифів та поступового усунення кількісних обмежень на торгівлю промисловою продукцією, крім текстильних товарів, сталевих виробів та мрепродуктів.

Співдружність Незалежних Держав (СНД), включаючи Україну, успадкували всі міжнародні угоди та зобов'язання колишнього Радянського Союзу відповідно до так званого Біловезького договору, що поклав край існуванню СРСР та створив нову інтеграційну структуру. Тому Угода, підписана у 1989 році, може вважатися такою, що започаткувала перші відносини між Європейським Економічним Співтовариством та Україною.

Зміна політичних та економічних умов на континенті, спричинені розпадом СРСР та демократичними змінами у всіх країнах соціалістичного блоку, створила потребу в новому регулюванні відносин між Європейським Економічним Співтовариством та країнами, що оголосили незалежність після розпаду СРСР. Це стосувалося також і сфер, які виходили поза межі торговельної політики.

Тогочасний президент України Леонід Кравчук був співзасновником Співдружності Незалежних Держав (СНД), але Київ не барв у часті в роботі Співдружності (між іншим, не підписав Ташкентський протокол 15-16 травня 1992 року). Це було обумовлено іншим, відмінним від російського, баченням цілей і завдань Співдружності Незалежних Держав: для Кремля це була форма реконструкції СРСР і відбудови російського домінування на пострадянському просторі, а для України – механізм тимчасової співпраці. (Про це Леонід Кравчук не

одноразово заявляв в інтерв'ю західним засобам масової інформації [43, с.9]) В українському суспільстві не було єдності щодо напрямку зовнішньої політики, при чому ця різниця накладалася на територіальний поділ – на Заході переважали проєвропейські погляди, а на Сході – проросійські. Перша доктрина української зовнішньої політики (записана в Декларації про суверенітет у 1991 році) була «позаблоковість», тобто в міру прозахідна орієнтація, при залишенні зав'язків з Росією. Відповідно до цієї доктрини Україна повинна бути нейтральною без'ядерною, що мало забезпечити їй довіру міжнародного співтовариства [31].

На практиці, Україна шукала підтримку в Польщі (котра першою визнала її незалежність у 1991 році) і в Німеччині. У Києві декларували готовність до входження у різні регіональні структури з метою демонстрації своєї «європейськості». Серед політичних еліт теж починає активно обговорюватися концепція «багатовекторності», яка віддзеркалювала швидше нестабільність стратегії, випадковість та боротьбу інтересів різних груп. В перших роках незалежності Україна виголосила кілька гучних, але взаємо суперечливих, заяв, визнаючи своїми стратегічними партнерами одночасно Росію, Сполучені Штати Америки, Польщі та Німеччину [27, с.65]. Тим часом Росія, яка успадкувала від Радянського Союзу багато інструменту тиску на Україну – чисельну російську національну меншину, Крим, спірне питання Чорноморського Флоту, ядерну зброю та енергетичну залежність – реалізовувала свою політику спрямовану на ліквідацію української державності.

Після розпаду Радянського Союзу у грудні 1991 року та визнання незалежності колишніх республік розпочалися переговори Європейського економічного співтовариства (ЄЕС) щодо нових договорів ЄЕС з незалежними країнами Східної Європи та Центральної Азії. Було вирішено взяти за єдиний формат Угоди про партнерство та співробітництво (Partnership

Cooperation Agreement – PCA). Концепція нових Угод була створена наприкінці 1992 року в Брюсселі. Такі угоди були підписані з усіма країнами регіону. Договори з Туркменистаном та Білоруссю не вступили в силу через політичну ситуацію в цих країнах.

Відносини між Україною та Європейським Союзом безпосередньо розпочалися у 1991 році, одразу після здобуття незалежності українською державою. 2 грудня 1991 року міністр закордонних справ Нідерландів, які голосували на той час в ЄС, у офіційному листі визнав незалежність України від імені Європейського Союзу. Він підкреслив, що загальноукраїнський референдум 1 грудня 1991 року відбувся відповідно до демократичних принципів, та запросив Україну підтримувати відкритий діалог з Європейським Союзом.

Перша зустріч «Україна-ЄС» на найвищому рівні відбулася 14 вересня 1992 року за участю тодішнього Президента України Леоніда Кравчука та Президента Європейської Комісії Жака Делора. Її вимірним результатом стало відкриття у жовтні 1993 року, у Києві представництва Європейської комісії (аналогічно у липні 1995 року у Брюсселі було відкрито представництво України у Європейському Союзі). Під час цієї зустрічі рішення також було прийнято рішення про проведення Конференції "Україна – Тройка ЄС» (перша з них відбулася 9-14 березня 1994 року). Тоді Президент України Л. Кравчук підписав 28 серпня 1993 року Указ про створення Міжвідомчого комітету України з питань Європейських Співтовариств [10] (у 1995 році. Президент Леонід Кучма змінив слова "Європейські Співтовариства" словами "Європейський Союз" [9]). Комітет повинен був "узгоджувати та координувати політику України щодо Європейського Союзу".

У 1992 році були розпочаті переговори щодо Угоди «Про партнерство та співробітництво між Україною і Європейськими Співтовариствами та їх державами-членами» [8], яка стала

основною правовою базою для відносин між Європейським Союзом і Україною. Угода була підписана 14 червня 1994 року. Цей Закон здобув правову спроможність лише 1 березня 1998 року після того, як його ратифікували держави-члени Європейського Союзу. У червні 1996 року ЄС надав Україні статус держави з перехідною економікою. Тоді Європейський парламент вирішив розробити «Спільну стратегію ЄС щодо України» [7]. Вона була схвалена Європейською Комісією в Гельсінкі 11 грудня 1999 року.

Напрямок руху України до європейських структур українська влада проголосила ще, коли Верховна Рада СРР у «Постанові Верховної Ради Української РСР Про реалізацію Декларації про державний суверенітет України в сфері зовнішніх зносин» 25 грудня 1990 року зобов'язала Уряд «Спрямувати зусилля на забезпечення безпосередньої участі Української РСР у загальноєвропейському процесі та європейських структурах» [5].

Прагнення інтеграції України з Європейським Союзом були сформульовані парламентом України у 1993 році. У Постанові Верховної ради «Про Основні напрями зовнішньої політики України», 2 липня 1993 р. зазначалося, що «Перспективною метою української зовнішньої політики є членство України в Європейських Співтовариствах, а також інших західноєвропейських або загальноєвропейських структурах» [4]. У Постанові Верховної Ради України також підкреслювалося, що Україна укладе Угоду про партнерство та співробітництво з ЄС для забезпечення стабільні відносини, і це повинно стати першим етапом у напрямку отримання асоційованого членства, а згодом – набуття повного членства в цій організації.

У січні 1992 року тогочасний президент України Л. Кравчук заявив, що Україна вибрала напрямок інтеграції з європейськими спільнотами [32, с.249], що потім підтвердив на

підписанні Угоди про партнерство та співробітництво 14 червня 1994 року.

Прозахідний напрямок в українській політиці був помітний з моменту отримання суверенітету. Значною мірою це було логічним наслідком складних відносин з Росією. Курс на Захід впливав, з одного боку, з природних бажань молодій державі увійти в світову політику, а з іншого - від необхідності знайти противагу Росії. Прозахідні тенденції були дуже помітні в риторичі української політичної та інтелектуальної еліти [26]. Але, гасла про приєднання України до будівництва «спільного європейського дому» та необхідність європейської інтеграції насправді не втілювались. Дослідники визнають, що поняття "інтеграція" дуже часто використовувалось як інструмент у грі для отримання подальших траншів іноземної допомоги [25]. Як наслідок, такі формулювання в устах українських політиків стали для Заходу лише проявом порожньої риторики. Україна хотіла широких контактів з Європейським Союзом, НАТО та США, але не мала стратегії виходу з пострадянського світу як незалежного та надійного партнера [28].

Захід був дуже насторожений щодо України. Декларацію незалежності України західні держави сприйняли обережно. Ставлення Сполучених Штатів, як представника консервативного Заходу, до української незалежності найкраще відобразилося у виступі президента Джорджа Буша у Верховній Раді 1 серпня 1991 р. Він зупинився в Києві по дорозі до Москви. Буш повідомив депутатам, що він підтримує їхні прагнення до свободи, але не поділяє план виходу республік зі складу СРСР і застеріг від жажливих наслідків націоналізму [31]. Ні проголошення незалежності 24 серпня 1991 р., ні результати референдуму 2 грудня 1991 р., ні навіть підписання Біловезьких угод не змінили позиції Вашингтону. США визнали незалежність України, коли президент СРСР Михайло Горбачов

25 грудня 1991 року він звільнив посаду Президента Союзу Радянських Соціалістичних Республік.

Україна привертала увагу західного світу головним чином через ядерний арсенал, успадкований від Радянської Армії. Тривога західних держав була спричинена корупцією серед політиків, всюдисущою та некомпетентною бюрократією, широким обсягом тіньової економіки в економіці та малозрозумілою "багатовекторною" зовнішньою політикою. Європейський вибір був мотивований головним чином ідеологічними та політичними причинами, але не підтверджений цивілізаційним вибором еліт, як переконанням.

Для української правлячої еліти "європейський вектор" був важливим елементом їх легітимації як усередині країни, так і за її межами. У суспільній свідомості Західна Європа була символом високого рівня життя громадян та гармонійного функціонування всіх державних установ. Це був основний напрямок трудової міграції з України. Заклики українських політиків до побудови зв'язків з Європейським Союзом не провокували негативної реакції, як у випадку з гаслами про вступ до НАТО. Тому євроінтеграційний дискурс активно використовувався, щоб завоювати симпатію громадськості, але в той же час це була справжня декларація про наміри, продиктована державницькими інтересами.

Перший етап відносин між ЄС і Україною завершився після півтора року переговорів. 14 червня 1994 р. В Люксембурзі Україна уклала угоду про співпрацю та партнерство з Європейським Союзом. Вона була ратифікована парламентами 15 держав-членів ЄС протягом 4 років [8]. Такий тривалий час показував справжній рівень зацікавленості Заходу в співпраці з Україною. Але в Україні підписання Угоди було розцінено як величезний дипломатичний успіх. Держава виступала партнером потужної організації як самостійний суб'єкт міжнародних відносин.

Отже, європейський дискурс став невід'ємною частиною прозахідної політики української владної еліти, що був втілений в міжнародних відносинах з Європейським Союзом. Проте, інтенсивність і цілеспрямованість європейської зовнішньої політики України здебільшого не відповідала риториці владних еліт.

Частина 2.

Переговори ЄС та України в 1990-х роках.

Переговори з Україною проходили з березня до листопада 1993 року, а Угоду підписали 14 червня 1994 року в Люксембурзі. Україна підписала такий документ першою з колишніх республік СРСР (окрім країн Балтії, що мали зовсім інші Угоди), раніше, ніж Росія. Після підписання УПС Верховна Рада України швидко ратифікувала документ – вже 10 листопада. А ратифікація в країнах ЄС затягнулася на значно довший термін. З наміром уможливити торговельні контакти 1 червня 1995 року було підписано тимчасову угоду (Interim Agreement on trade and trade-related matters between the European Community, the European Coal and Steel Community and the European Atomic Energy Community and Ukraine) [20], що затверджена Указом Президента України № 1103/95 від 30 листопада 1995 року [11]

На саміті Європейської Ради на Корфу 24-25 червня 1994 року Угода про партнерство і співробітництво була визнана як підстава для розвитку відносин між Європейським Союзом і Україною, але впровадження Угоди в життя було поставлено в залежність від закриття атомної електростанції в Чорнобилі і дотримання зобов'язань щодо нерозповсюдження ядерної зброї [18]. Тоді Європейська Рада також сформулювала цілі Спільної зовнішньої політики і політики безпеки (СЗППБ) щодо України. Це були, переважно, загальні заохочення до створення демократичних інституцій, захисту прав людини, розбудови ринкової економіки і розвитку добросусідських відносин з іншими країнами. А також окремі та чіткі вимоги, що стосувалися: безпеки Чорнобильської АЕС, модернізації енергетичного сектора.

28 листопада 1994 року Рада Європейського Союзу видала «спільну заяву» щодо визначення цілей та пріоритетів

співпраці з Україною [16]. Висловила в ній готовність до розвитку й зміцнення відносин з Україною з метою формування демократичних інституцій та її підтримки в переговорах з Міжнародним Валютним Фондом (МВФ). І при тому що ЄС не брав на себе зобов'язань щодо вивезення з України ядерної зброї, що залишилася після Радянського Союзу (відповідна Угода була підписана 14 січня 1994 року між Україною, Росією і Сполученими Штатами Америки), Європейський Союз фінансував і з власного бюджету і з ресурсів Європейського Банку Реконструкції і Розвитку програму закриття Чорнобильської АЕС і реконструкцію української енергетики [40, с.37].

24 березня 1995 року розпочав діяльність Спільний Комітет ЄС-Україна. Оскільки ратифікація Угоди відтягувалася, 1 червня 1995 року була підписана перехідна угода, що стосувалася торговельної частини Договору (була спроведжена 1 лютого 1996 року). 12 грудня 1996 року Європейська Рада на саміті в Дубліні затвердила план дій (Action Plan) щодо України. Не напряму сформульованою метою було переконати Україну зміцнювати відносини з Заходом, а не з Росією [17]. План передбачав:

- підтримку економічних реформ в рамках програми TACIS;
- допомогу в змінах в суспільстві;
- включення України до європейської архітектури безпеки;
- підтримка двосторонньої і регіональної співпраці;
- допомога в реконструкції енергетичної галузі: закриття Чорнобильської АЕС, здобуття незалежності від поставок російських енергоносіїв.

Позиція України чітко стабілізувалася в другому півріччі 1997 року, оскільки 31 травня було підписано Договір про дружбу, співпрацю і партнерство між Україною і Росією [1], а 9

липня підписано Угоду про тісне партнерство Україна-НАТО [14].

Угода з ЄС набула чинності 1 березня 1998 року. На підстав цієї угоди мали відбуватися щорічні зустрічі на найвищому рівні, зустрічі Ради і Комітету зі співпраці, а також мали функціонувати відповідні підкомітети. Перший саміт 8-9 червня в Люксембурзі мав куртуазний характер. Одночасно відбулася зустріч Ради зі співпраці ЄС-Україна, у якій брав участь прем'єр-міністр України і міністр закордонних справ країни, що головувала в ЄС – на той час Великої Британії. Учасники обговорили вимогу ЄС закрити Чорнобильську АЕС до 2000 року. Прийнято також План дій на 1998-1999 рр. Україна тоді ж, під час першого саміту, заявила про мету набуття повного членства в ЄС [46, с.14].

9 червня 1998 року українська влада офіційно оголосила бажання набуття статусу асоційованого членства в ЄС. Тоді Президент України Л. Кучма Указом Про затвердження Стратегії інтеграції України до Європейського Союзу [11] у № 615/98 від 11 червня 1998 р. затвердив стратегію інтеграції України з Європейським Союзом. У цій стратегії зазначено дев'ять основних напрямків інтеграційного процесу: 1) адаптація правового поля України до законодавства ЄС, що гарантує права людини; 2) економічна інтеграція та розвиток торгових відносин між Україною та ЄС; 3) інтеграція України з ЄС в контексті загальноєвропейської безпеки; 4) політична консолідація та зміцнення демократії; 5) адаптація соціальної політики до стандартів ЄС; 6) культурно-освітня та наукова інтеграція; 7) регіональна інтеграція України; 8) співробітництво в різних галузях; 9) співпраця у сфері охорони навколишнього середовища.

На другому саміті ЄС-Україна 15-16 жовтня 1998 року в Відні головною темою було фінансування Європейським Союзом нафто- і газопроводів на через територію України.

Наприкінці дев'яностих років ХХ століття Україна була вже цілком зною країною на міжнародній арені. Її розглядали як країну, що не була великою державною, але своєю політикою могла вирішувати долю іншої великої країни – Росії та її позицію щодо ЄС (так звана «поршнева країна», за визначенням Збігнева Бжезінського – країна, значення якої впливає не її потужності, а з її географічного розташування, як в Україні чи Туреччини) [29]. У той же час віддавали належне її потенціалу як країни з достатньо великою територією, кількістю населення та хорошими перспективами розвитку [41, с.64].

Панувала, однак, думка, що дії української влади не були результативними, демократичні структури розвивалися надто повільно, економіка не була реформована і керували нею малозв'язані між собою правила, а зовнішня політика була не стабільна. Чудовим прикладом були сповнені зневаги вислови, що робив президент Л.Кучма про обраний 29 березня 1998 року парламент своєї країни [22]. «Протягом 1995-1999 років Київ, зазвичай, симулював реформи, натомість Захід в значній мірі симулював готовність допомагати» [34, с.125]. Гальмування реформ і порушення демократії в Україні призвели до охолодження відносин між Заходом і Києвом, при тому, що Росія почала виходити з кризи (цей перелом настав у 1999-2000 роках).

На саміті Європейської Ради в Відні (11-12 грудня 1998 р.) прийнято рішення про вироблення Спільної стратегії ЄС щодо України. (Спільні стратегії – це інструмент Спільної Зовнішньої Політики і Політики Безпеки Європейського Союзу, впроваджений Амстердамським договором 1997 року.) Через рік, на саміті ЄС в Гельсінкі 11 грудня 1999 року Спільну стратегію було прийнято на чотири роки з можливістю продовження [19]. В Стратегії підкреслювалося значення, яке Європейський Союз надавав творенню демократичної,

стабільної і відкритої України з раціональним розвитком економіки.

В першій частині Стратегії окреслено бачення партнерства ЄС-Україна. До найважливіших цілей включено: підтримку демократії та ринкової економіки, співпрацю із зміцнення стабільності та безпеки. Чітко вказано на плани зміцнення економічної, політичної і культурної співпраці та співробітництва у сфері внутрішньої політики і формування правової держави. Підтверджено надання підтримки для зближення України і ЄС шляхом розвитку регіональної співпраці, а також взаємодії на локальному і національному рівнях. В Стратегії було підтверджено розуміння Угоди між Україною і Європейським Союзом як важливого документа, в якому закладені основи співпраці. Європейський Союз і держави-члени підтверджували готовність краще координувати свою політику щодо України. Спільна стратегія повинна була зважати на євроінтеграційні прагнення України.

В частині другій Спільної стратегії визначалися головні цілі партнерства та інструменти і ресурси для його реалізації:

- зміцнення демократії, верховенства права і ринкової економіки в Україні: ЄС обіцяв допомогу в проведенні реформ в системі адміністрування, поліції та судочинства, розбудові незалежних засобів масової інформації та зміцненні громадянського суспільства;
- розвиток співпраці Європейського Союзу з Україною в сфері зміцнення безпеки і стабільності в Європі та вирішення конфліктів на континенті;
- співпраця ЄС з Україною в контексті розширення Євросоюзу: підтримка інтеграції України до світової економіки, особливо важливим етапом мав бути вступ до Світової Організації Торгівлі (СОТ), вироблення нових методів співпраці після появи нового кордону між Україною та ЄС.

Закладено розгляд участі України в «петербургських місяях» (обмежених воєнно-стабілізаційних місяях реалізованих Західноєвропейським Союзом). Київ, зі своєї сторони, обіцяв співпрацювати в сфері охорони навколишнього середовища та встановлення контролю над використанням енергії і ядерною безпекою (Чорнобильська АЕС мала бути закрита до кінця 2000 року).

Не дивлячись на все вищевикладене, відносини ЄС та України розвивалися дуже повільно. Президент Леонід Кучма проголошував «європейський вибір» Києва, Брюссель декларував «стратегічне значення України, але результати були невеликі. Відчуження від Заходу і проросійські настрої проявилися в українських реакціях на війну в Косові навесні 1999 року [23, 24]. Через пів року під час президентських виборів 1999 року в Україні Леонід Данилович Кучма був переобраний, але ціною перемоги стало прийняття багатьох популістських гасел, пропагованих комуністами. А здобувши перемогу, він продовжив боротьбу з парламентом за повноваження і, не дивлячись на критику з боку Європейського Союзу, провів референдум 16 квітня 2000 року, завдяки якому отримав розширення повноважень президента [42].

З другої половини 2000 року в політиці ЄС почало зростати значення Російської Федерації, на чолі якої став президент Володимир Путін, котрий запропонував Євросоюзу безпечні поставки енергії (як альтернативного Близькому Сході джерела, де відновився палестинсько-ізраїльський конфлікт). В тій ситуації на IV саміті ЄС-Україна в Парижі 15 вересня 2000 року, було прийнято рішення про надання фінансової допомоги (24 млн. євро) на закриття Чорнобильської АЕС. Нестача європейських інвестицій в українську енергетику відкривала поле для діяльності Росії [47]. Приїзд голови Європейської Комісії Романо Проді до України 9-10 листопада 2000 року відбулася вже одночасно із проведенням переговорів про

енергетичне партнерство ЄС-Росія. Заплановані нові нафтопроводи в обхід України зменшували її енергетичну безпеку і доходи від транспортування енергоносіїв до Європи.

В другій половині 1998 року спалахнула фінансова й енергетична криза в Росії. Україні вдалося подолати наслідки впливу цієї кризи, але її економіка й так перебувала в глибокій стагнації. В 1998 році Росія продовжувала мати долю в 38% в українській міжнародній торгівлі (25% в експорті і 45% в імпорті). Російська криза не ослабила цієї залежності (імпорт зменшився до 24%, а експорт зріс до 48%). Перевагою України залишалося те, що через її територію проходило 80-90% імпортованої країнами ЄС з Росії сировини (у тому числі нафти і газу). Тож побудова альтернативних нафто- і газогонів в обхід України стала інструментом російського шантажу. Київ і сам імпортував з Росії понад $\frac{3}{4}$ нафти, а на підставі договору підписаного 23 грудня 1998 року Україну було включено до створеної в рамках СНД (тобто створеної РФ) системи повітряної оборони і дозволено перебування російських військових баз в Севастополі. Таким чином, було поглиблено і військову залежність України від Російської Федерації.

Президент Росії Володимир Путін запровадив нову мову спілкування з Україною – на зламі 1999-2000 років Росія твердо ставила Київ у газову залежність, використовуючи як зброю «енергетичну залежність». Посилалася експансія російських енергетичних концернів («Лукойл», «Газпром») і їх домінуюча роль в Україні. В I кварталі 2000 року росіяни радикально скоротили (на 30-40%) поставки нафти до України, що поставило її переробку на межі нерентабельності [39, с.31]. Перший візит В.Путіна до України 18-19 квітня 2000 року не змінив цю ситуацію, а друга зустріч в Сочі (16 жовтня 2000 року) відбулася, по суті, у переддень підписання «енергетичного партнерства» (на саміті ЄС-Росія в Парижі 30 жовтня 2000 року),

коли позиція Росії була ще більш міцною, а реакція України була ще більш слабкою і невиразною [34, с.186].

До кінця 2000-го року Україна переживала політичну кризу, каталізатором якої стало вбивство журналіста Георгія Гонгадзе (16 вересня 2000 року). Опозиція доводила, що це могло бути політичне вбивство на замовлення президента Леоніда Кучми. Наступний візит Володимира Путіна відбувся 11-12 травня у місті Дніпропетровськ (тепер Дніпро). За результатами зустрічі з українським президентом було підписано цілу низку економічних і воєнних договорів (частина з них не піддавалася широкому оприлюдненню), що призводили до поглиблення залежності Києва від Москви [38]. Наступною знаковою подією стало повалення українськими олігархами прозахідного прем'єр-міністра Віктора Ющенка 26 квітня 2001 року. На п'ятому саміті ЄС-Україна, що відбувся 11 вересня 2001 року в Ялті було видно ослаблення бажання співпрацювати з української сторони [36]. Делегація ЄС задекларувала недостатність демократії в Україні і низький рівень свободи ЗМІ, вказувала на саботаж виконання обов'язків записаних в Угоді про співпрацю, зокрема це стосувалося захисту інвестицій ЄС та прав інтелектуальної власності, і пропускала питання ступу України до СОТ і лібералізації торгівлі. Хав'єр Солана, високий представник ЄС в Спільній Зовнішній Політиці і Політиці Безпеки не підтримав участь України в Європейських Силах Швидкого Реагування (ЄСШР). (Зрештою, ЄСШР були створені лише на папері, але важливий сам факт, що Україну не бачили учасником цієї програми.) Європейський Союз не надав (всупереч обіцянкам) 800 млн. позики на будівництво нових ядерних реакторів. Не йшлося також про скасування для українців візового режиму при перетині кордону з ЄС [41, с.70].

Навесні 2002 року Леонід Кучма задекларував черговий поворот в зовнішній політиці і заявив знову про посилення співпраці з Заходом. В своєму посланні (18 червня 2002 року)

Президент вказав як стратегічні цілі України вступ до Європейського Союзу та зміцнення зав'язків з НАТО. Одночасно Київ зміцнював відносини з країнами в рамках СНД [41, с.71]. Восени 2002 року Україна втратила свій позитивний імідж на Заході: Леонід Кучма заблокував діяльність політичної опозиції і вільних ЗМІ, не зміг подолати (чи навіть обмежити) корупцію і, зрештою, був звинувачений у нелегальному продажу сучасної зброї Іраку, що американці, які готувались до повалення влади Саддама Хусейна, сприйняли мало не як зраду, і офіційно звинуватили Україну в спробі порушити ембарго ООН і скасували фінансову допомогу.

Конференція «Україна в Європі», що відбулася в Варшаві 15 жовтня 2002 року, була бойкотована українською владою, а відповідно, на ній домінували представники політичної опозиції. Хав'єр Солана під час проведення конференції сказав: «Курс, який взяла Україна не наближує її до інтеграції з Європою». Європейський комісар з міжнародних відносин Кріс Петтен сказав трохи м'якш: «Є певне розчарування від розбіжностей між амбіціями, які декларує Україна, і поступом реформ. Хотілось би бачити більше поступу» [21, с.21.] Хав'єр Солана потім сказав ще влучніше: «Модель української демократії не може бути прийнята; українська демократія має не багато спільного з нормами ЄС <...> Описав ширше те, як ЄС бачить Україну, що не означає, що ситуація безнадійна» [22].

Борячись за повернення довіри на міжнародній арені (зокрема, Вашингтону) Леонід Кучма в другій половині 2003 року прийняв рішення про участь українських військових в стабілізаційній місії в Іраку. (Контингент налічував 1300 солдат і входив до однієї з трьох бригад, що входили до «багатонаціональної дивізії» під польським керівництвом [35, с.17].

Шостий саміт ЄС-Україна відбувся 7 жовтня 2003 року в Ялті. Про те, що Україна перебувала в тіні Росії свідчив і текст

Європейської стратегії безпеки [13], прийнятої 12 грудня 2003 року. Критичний тон західних країн щодо української зневаги до демократії, порушення свободи слова і високого рівня корупції зберігся і в 2004 році на саміті НАТО 28-29 червня в Стамбулі та на саміті ЄС-Україна 8 липня 2004 року в Гаазі [12]. Однак, чим більше український президент ставав на Заході *persona non grata*, тим більше він ставав залежним від Росії. В 2004 році Леонід Кучма зустрічався з Володимиром Путіним тричі, і 15 липня 2004 року вилучив з української оборонної доктрини (прийнятої місцем раніше, 17 червня!) формулювання, що стратегічною ціллю політики Києва є набуття повного членства України в НАТО і ЄС [37].

Отже, 1990-і роки як і перші роки нового століття пройшли в безрезультатних переговорах української та європейської сторін, в яких партнери не знайшли спільної мови. Українська багатовекторність та імітація реформ дратувала Брюссель, а відсутність чітких перспектив набуття членства в Україні в Європейському Союзі демотивувала Київ.

Частина 3.

Європейський Союз напередодні розширення на Схід і Україна

Європейський Союз стояв перед формуванням нової зовнішньої політики в умовах розширення на Схід. Україна була лише елементом загальної східної політики, а так, в свою чергу – частиною всього стратегічного бачення міжнародних відносин, що формувалося в Брюсселі. Зовнішньої політики ЄС була зосереджена (окрім інших важливих завдань) на цілях, досягненнях і провалах Європейської політики сусідства.

Тогочасна політика щодо східноєвропейського регіону може бути поділена на дві частини:

- Європейська політика, що охоплювала всі країни Європи, які не були на той час членами ЄС: 1) країни-кандидати (Болгарія, Румунія, Туреччина); 2) європейські країни, що не планували подавати заявки на вступ до Європейського Союзу – це члени Європейської Асоціації Вільної Торгівлі; 3) країни, у яких можливість членства в ЄС передбачалася як дуже віддалена перспектива (деякі балканські держави та країни колишнього СРСР, такі як Україна, Молдова, Білорусь). Очевидно, що країни, на які спрямовувалась зовнішня політика ЄС, істотно різнилися між собою. Відмінності, що спостерігалися між країнами, вважалися основними критеріями, які мали визначати нову європейську політику ЄС.
- Глобальна політика, в якій ЄС планував у майбутньому відігравати одну з головних ролей.

Ці два напрямки зовнішньої політики вимагали розробки і застосування різного інструментарію, що знайшло своє відображення і в проекті тексту Конституції Європейського Союзу, де окрема стаття (Ст. 56, Розділ VIII) стосувалася

європейських сусідів ЄС [2]. Комплекс заходів «європейської політики» планувався як один зі головних інструментів, що мав забезпечити впровадження «європейської зовнішньої політики» в практиці Європейської Комісії. Комісар з європейської політики повинен, однієї сторони, відповідати за процес ведення переговорів з кандидатами, а з іншої, за розвиток відносин з країнами, що знаходяться ще на етапі, який передуює проведенню переговорів. До сфери його відповідальності також планували віднести стосунки з тими європейськими державами, які не хотіли подавати заявку на членство в ЄС. Перехідним етапом стало доручення виконувати ці функції Гюнтеру Ферхойгену, як комісару з питання розширення ЄС.

Такий підхід ставив питання, яким чином будувати стосунки з Росією. У той час, як, з одного боку, певні важливі елементи відносин з Російською Федерацією, звичайно, входили в сферу «європейської політики» (наприклад питання Калінінграду), то з іншого – Росія хотіла бути важливим актором на сцені світової політики, а її стосунки з ЄС, спрямовувались би на руйнацію відносин Європейського Союзу з іншими європейськими сусідами. Що стосується політичної стратегії щодо ЄС, то Росія підкреслювала, що хоче бути рівноправним партнером Європейського Союзу як цілісної організації і жодним чином не зацікавлена в набутті членства в ЄС або підписанням угоди про асоціацію. Тож, питання розробки окремого інструментарію для розбудови відносин з Росією виносилося окремо, оскільки стосувалося і європейської і глобальної політики.

Повідомлення «Велика Європа – сусідство: нова основа відносин зі східними і південними сусідами ЄС» [15] ділило територію пострадянських країн (включно з країнами Балтії) на Росію та три нові незалежні країни (Україну, Білорусь і Молдову – Західні Нові Незалежні Держави, англ. Western Newly Independent States). Термін не прижився у міжнародній політиці,

але його автори мали рацію, наголошуючи, що ці три держави мають виражений європейський характер, а Росія – то «державо-континент» і становить собою зовсім окреме політичне утворення.

До того часу вся пострадянська територія (за виключенням балтійських держав) розглядалася як однорідна структура, де діяли такі програми як TACIS, що призначалися для всієї території СНД та Монголії. Концепція «спеціальної сусідської політики» щодо України, Білорусі та Молдови вимагала від ЄС більшого урізноманітнення зовнішньої політики спрямованої на країни СНД. Відносини з Україною були відокремлені від російського фарватеру, та зрештою, усвідомлено, що ці країни зовсім по різному окреслюють свої стратегічні цілі у стосунках з Європейським Союзом. Але об'єднання України, Білорусі і Молдови викладає з нашої точки зору теж найкращим варіантом, оскільки як стартові позиції, так і стратегічні цілі цих держав істотно відрізнялися. Оптимальною могла би бути розроблена політика для кожної із вищезазначених трьох держав. Проте, вироблення окремої політики щодо України було неможливе, оскільки зусилля ЄС скеровувався не лише на Східну європейську політику.

Конкурентом східного напрямку європейської зовнішньої політики сусідства Європейського Союзу був південний вектор, що спрямовувався на басейн Середземного моря. Повідомлення про Велику Європу поєднувало цей ареал із Росією та Західними Новими Незалежними Державами. Але для країн Середземномор'я, як і для держав Східної Європи, було очевидним, що вони надзвичайно відрізняються одні від одних. Цілком логічним було б розділити ці два вектори європейської політики сусідства, тим паче, що середземноморський напрямок можна було легко перенести до сфери глобальної політики, з огляду на значення регіону.

Отже, Європейська політика сусідства, що була запроваджена Європейським Союзом у період першого розширення на Схід, зробила значний крок уперед у формуванні відносин Україна-ЄС. Україна, разом із Молдовою і Білоруссю була відокремлена від російського напрямку зовнішньої європейської політики ЄС і розглядалася в групу, так званих, Західних Нових Незалежних Держав. У той же час, поєднання східного і середземноморського напрямків європейської політики ЄС становив загрозу домінування ареалу середземноморського басейну над країнами Східної Європи.

Налагодження співпраці із Україною (як і з іншими державами поза межами ЄС) диктувалося потребами формування Спільної зовнішньої політики і політики безпеки Європейського Союзу. А відповідно, на передньому плані знаходилася безпекова політика. Відносно України, це означало встановлення надійного контролю над атомною енергетикою (якщо ще точніше, то закриття Чорнобильської атомної електростанції), нерозповсюдження ядерної зброї, дотримання Україною обмежень, які накладались по конвенційному озброєнню в Європі, контроль над рухом мігрантів з країн Центральної Азії і Південного Сходу, обмеження трудової міграції, унеможливлення нелегальної торгівлі зброєю та наркотичними речовинами. Прагнення України полягали зовсім в іншому – в отриманні перспективи вступу до Європейського Союзу (щоб забезпечити собі політичний капітал і високий рівень довіри виборців в Україні) та отримання коштів у вигляді безповоротної фінансової допомоги (щоб використати її для особистого збагачення, а не для проведення реформ в пострадянській країні з відсталою економікою і посттоталітарною соціально-політичною системою).

Таким чином, встановивши перші контакти із незалежною Україною, Європейський Союз зіштовхнувся з обманутими очікуваннями щодо темпів і напрямків

євроінтеграційної діяльності Києва, відсутністю ефективних внутрішніх реформ, фактичною неоднорідністю настроїв українського суспільства та політичною багатовекторністю, що істотно зменшувало інтенсивність переговорного процесу і його результативність.

Висновки

На початку 1990-х років відбулися значні геополітичні зміни на Євразійському континенті. Це час закінчення холодної війни і найважливішого міжблокового протистояння ХХ століття. Європейське Економічне Співтовариство посилювало свою політичну та інституційну складову і трансформувалося у Європейський Союз, договір про який підписано в м. Маастрихт. На час підписання договору про Європейський Союз вже було прийнято рішення і про наступне розширення ЄС (прийняття нейтральних Фінляндії, Швеції та Австрії). Згодом, на початку 1990-х років було прийнято рішення про наступне розширення на Схід і прийняття до ЄС країн Центральнo-східної Європи, що входили раніше до соціалістичного табору. Але про розширення на територію колишнього СРСР мова не йшла. Україна не розглядалася як потенційний повноправний або навіть асоційований член Європейського Союзу, що і було відображено в Угоді про партнерство і співробітництво. Європейський Союз проявляв інтерес до України на початку 1990-х років, перш за все, керуючись необхідністю встановити контроль над озброєнням і забезпечити нерозповсюдження ядерної зброї та закриття атомних реакторів Чорнобильської АЕС.

Європейське Економічне Співтовариство з самого початку не було орієнтоване на тісну співпрацю з Україною, як з частиною колишнього Радянського Союзу. Україна значною мірою була заручником ситуації – як частина території колишнього Радянського Союзу, де домінувала Росія. Проте, заяви України про перспективи європейської інтеграції створювали можливості для подальшої тісної співпраці, яка на жаль не була реалізована.

Неодноразові заяви України про європейський зовнішньополітичний вибір не наблизили країну до практичного втілення цих ідей. Відсутність реформування економіки, правової системи, тотальна корупція викликали на Заході лише «втому від України». Задекларована Леонідом Кучмою багатовекторність зовнішньої політики була продиктована об'єктивними причинами – наявністю значної російської меншини в Україні, залежністю від російських енергоносіїв та інших чинників. Проте, відсутність однозначності у внутрішній та зовнішній політиці держави перетворювали увесь переговорний процес на розмови про отримання чергового траншу фінансової допомоги на проведення реформ в Україні, які зрештою так і не проводилися.

Після першого розширення Європейського Союзу на Схід і появи лінії кордону ЄС-Україна Брюссель був змушений розробити нову політику взаємин з Києвом. Вироблення нової політики сусідства також було продиктовано, у першу чергу, цілями безпеки. У програмі «Ширша Європа» Україна розглядалася як важливий партнер, але знову ж, не як потенційний член Європейського Союзу. Це було спричинено як політикою Києва, так і впливом історичної спадщини, що це «зона впливу» Росії. До того ж, з приходом до влади Володимира Путіна Російська Федерація почала все активніше тиснути на Україну і на країни ЄС, використовуючи енергоносії та їх доставку.

Список використаних джерел та літератури:

Джерела

1. Договір про дружбу, співробітництво і партнерство між Україною і Російською Федерацією. Договір ратифіковано Законом N 13/98-ВР від 14.01.98 Верховна Рада України: сайт. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/643_006#Text (дата звернення 15.09.2021)
2. Договір про запровадження Конституції для Європи (проект) (2003/С169/01). Верховна Рада України: сайт. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_647#Text (дата звернення 15.09.2021)
3. Об утверждении Соглашения между Союзом Советских Социалистических Республик и Европейским экономическим сообществом и Европейским сообществом по атомной энергии о торговле и коммерческом и экономическом сотрудничестве. Электронный фонд правовой и нормативно-технической документации. Верховна Рада України: сайт. URL: <http://docs.cntd.ru/document/9009701> (дата звернення 10.07.2021)
4. Постанова Верховної ради Про Основні напрями зовнішньої політики України, 2 липня 1993 року. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1993, № 37, ст.379. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3360-12#Text> (дата звернення 27.10.2021)
5. Постанова Верховної Ради Української РСР Про реалізацію Декларації про державний суверенітет України в сфері зовнішніх зносин. 25 грудня 1990 року. Відомості Верховної Ради УРСР (ВВР), 1991, № 5, ст. 25. Верховна Рада України: сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/581-12#Text> (дата звернення 27.10.2021)

6. Соглашение между Союзом Советских Социалистических Республик и Европейским экономическим сообществом и Европейским сообществом по атомной энергии о торговле, коммерческом и экономическом сотрудничестве. Электронный фонд правовой и нормативно-технической документации. Верховна Рада України: сайт. URL: <http://docs.cntd.ru/document/1900070> (дата звернення 27.10.2021)
7. Спільна стратегія Європейського Союзу щодо України, схвалена Європейською Радою 11 грудня 1999 року. 11 грудня 1999 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_492#Text (дата звернення 27.10.2021)
8. Угода про партнерство і співробітництво між Україною і Європейськими Співтовариствами та їх державами-членами. 14 червня 1994 р. Верховна Рада України: сайт. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/998_012#Text (дата звернення 27.10.2021)
9. Указ Президента України «Про заходи щодо вдосконалення співробітництва України з Європейським Союзом». 7 лютого 1995 р. Верховна Рада України: сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/108/95#Text> (дата звернення 27.10.2021)
10. Указ Президента України «Про Міжвідомчий комітет України у справах Європейських Співтовариств» 28 серпня 1993 р. Верховна Рада України: сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/358/93#Text> (дата звернення 27.10.2021)
11. Указ Президента України Про затвердження Стратегії інтеграції України до Європейського Союзу. № 615/98 11 червня 1998 року. Верховна Рада України: сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/615/98#Text> (дата звернення 27.10.2021)

12. A Press Release (The Hague) z 8 lipca 2004 r. – Europa: сайт http://europa.eu.int/comm/external_relations/ukraine/intro/jssummit07_04.htm
13. A Secure Europe in a Better World – European Security Strategy. Brussels, 12 December 2003 r. European Sources Online: Сайт. URL: <https://www.europeansources.info/record/a-secure-europe-in-a-better-world-european-security-strategy-brussels-12-december-2003/> (дата звернення 27.10.2021)
14. Charter on a Distinctive Partnership between the North Atlantic Treaty Organization and Ukraine, Madrid, 9 July 1997 r. NATO: Сайт. URL: <http://www.nato.int/docu/basicxt/ukrchrt.htm> (дата звернення 27.10.2021)
15. Communication from the Commission to the Council and the European Parliament. Wider Europe – Neighbourhood: A New Framework for Relations with our Eastern and Southern Neighbours. – Brussels, 11.3.2003. European Commission. Сайт. URL: http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/com03_104_en.pdf (дата звернення 27.10.2021)
16. Dok. 94/779/CFSP. Official Journal of the European Communities, L 313, 6 December 1994, s. 1. Official Journal of the European Communities: Сайт. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=OJ:L:1994:313:FULL&from=ES> (дата звернення 27.10.2021)
17. Dublin European Council 13–14 December 1996, Presidency Conclusions; June VII: External Action by the Union. European Commission: Сайт. URL: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/DOC_96_8 (дата звернення 27.10.2021)
18. European Council at Corfu 24–25 June 1994, Presidency Conclusions, Part II: Common Foreign and Security Policy, I: Ukraine. „Press Release” (Brussels) 24 June 1994. European

- Commission: Сайт. URL: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/PRES_94_249 (дата звернення 27.10.2021)
19. Helsinki European Council 10 and 11 December 1999, Presidency Conclusions; Annex V: European Council Common Strategy on Ukraine. „Official Journal of the European Communities”, L 331, 23 December 1999, s. 1. Official Journal of the European Communities: Сайт. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=OJ:C:2000:280E:FULL&from=NL> (дата звернення 27.10.2021)
20. Interim Agreement on trade and trade-related matters between the European Community, the European Coal and Steel Community and the European Atomic Energy Community, of the one part, and Ukraine, of the other part - Protocol on mutual assistance between administrative authorities in customs matters - Final Act - Joint Declarations - Unilateral Declaration by Ukraine concerning the protection of intellectual, industrial and commercial property rights. Eur-Lex. Access to European Union Law. Сайт. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A21995A1223%2801%29&qid=1616344104203> (дата звернення 27.10.2021)
21. J. Solana i Ch. Patten podczas konferencji Ukraina w Europie // Unia & Polska. 2002. № 16. S. 21-26.
22. Nikt nie powstrzyma rozszerzenia. Wywiad z J. Solaną // Unia & Polska. 2002. № 17. S. 30.
23. Wywiad z ministrem spraw zagranicznych Ukrainy Borysem Tarasiukiem // Wprost. 1999. 6 czerwca. S. 96–97.
24. Wywiad z prezydentem Ukrainy L. Kuczmą // Polityka. 1999. № 27. C. 36–38.

Література

25. Возняк Т. Стосунки Україна–ЕС: перезавантаження. Ї. 2007. №50. Сайт. URL: <http://www.ji.lviv.ua/n50texts/voznyak2.htm>
26. Ковальова О. Україна–Європейський Союз: інтеграційний потенціал і проблеми співробітництва. Людина і політика. 2002. № 6. С. 22-30.
27. Aleksandrowa O. Bezpieczeństwo Ukrainy: współistnienie z Rosją i współpraca z UE // Przegląd Zachodni. 1999. № 1. С. 62.
28. Bielecki J. Kryzysu nie można pominąć milczeniem // Rzeczpospolita. 2004. 9 listopada. S.9.
29. Brzeziński Z. Wielka szachownica. Warszawa, 1999. 244 s.
30. Charczenko I. Zakładnicy starego podziału // Rzeczpospolita. 2004. 3 września. S.20.
31. Ham P. van: Ukraine, Russia and European Security: Implications for Western Policy // Chaillot Paper. 1994. № 13. S.48-54.
32. Hurska-Kowalczyk L. Aspiracje Ukrainy wobec Unii Europejskiej // Środkowoeuropejskie Studia Polityczne. 2012. №1. S. 245-264.
33. Kawecka-Wyrzykowska E. Stosunki traktatowe UE–Rosja w kontekście rozszerzenia // Wspólnoty Europejskie. 2004. Kwiecień–maj. S.25-33.
34. Kost P., Ukraina wobec Unii Europejskiej 1991-2010. Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek, 2012. 348 s.
35. Podebski R. Polskie okno możliwości // Gazeta Wyborcza. 2005. 12–13 lutego 2005. S. 17–18.
36. Podolski A. Obrażeni na własne życzenie // Gazeta Wyborcza. 2005. 13 stycznia. S.14.
37. Radziwinowicz W. Kuczma – prezydent obrotowy // Gazeta Wyborcza. 2004. 31 lipca–1 sierpnia. S.7.
38. Radziwinowicz W., Wojciechowski M. Pomarańczowy bunt // Gazeta Wyborcza. 2004. 25 listopada. S.12.
39. Riabczuk M. Atomowa tęsknota: Ukraina a broń jądrowa // Polski przegląd dyplomatyczny. 2009. № 4–5. S. 30–31.

40. Starzyk J. Wspólna Polityka Zagraniczna i Bezpieczeństwa Unii Europejskiej. Warszawa, 2001. 204 s.
41. Turczyński P. Polityka Unii Europejskiej wobec Ukrainy. Sprawy Międzynarodowe. 2005. №2. S. 52-85.
42. Wilczak J. Prezydent pyta, naród odpowiada // Polityka. 2000. № 16. S. 15-18.
43. Władze Rosji kierują się imperialnym rozumowaniem // Wprost. 1992. № 22. S. 9.
44. Wypowiedź z 5 października // Gazeta Wyborcza. 2004. 6 października. S.12.
45. Zapałowski A. Paweł Kost, Ukraina wobec Unii Europejskiej 1991-2010, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2012, ss. 348. // Przegląd Geopolityczny. 2013. Tom 6. S. 193-196; Сайт. URL: http://przeglad.org/wp-content/uploads/2014/01/Przeglad_Geopolityczny_tom_6.pdf (дата звернення: 28.09.2021).
46. Zięba R. Polityka zagraniczna UE wobec Europy Środkowo-Wschodniej. // Stosunki Międzynarodowe. 2000. № 3-4. S. 14.
47. Ziółkowski M. Ukraina za aksamitną kurtyną // Rzeczpospolita. 2004. 21 września. S.18.